

لواء الحمد

در

شرح سوره الحمد

آیت الله حسن ممدوحی کرمانشاهی

فهرست مطالب

مقدمه

- ۳..... ابزار تفسیر قرآن کریم
- ۴..... گرایش‌های تفسیری
۱. تفسیر ربوبی.....
۲. تفسیر کلامی.....
۳. تفسیر ادبی.....
۴. تفسیر عرفانی.....
- ۷..... گرایش و شیوه تفسیری نوشتار حاضر
- ۸..... اهمیت سوره حمد
- ۸..... ارتباط دوسویه خداوند و بندگان
- ۱۰..... جامعیت معرفتی سوره حمد
- ۱۱..... پیشینه تفسیر سوره حمد

آیه نخست

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

- ۱۳..... معنای بسم الله
- ۱۳..... دیدگاه علامه طباطبائی رحمه الله

- دیدگاه امام خمینی رحمته ۱۵
- معنای اسم در «بِسْمِ اللَّهِ» ۱۵
- «الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» ۱۷
- «الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» بدل از الله ۱۸
- «الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» در طلعه سوره ها ۱۹

آیه دوم

«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

- مراتب حمد ۲۲
- مراتب حمد در روایات ۲۲
- ترتیب مقام حمد، بر رتبه معرفت حامد ۲۶
- مرتبه اعلاى حمد ۲۶
- اختصاص حمد به خداوند ۲۸
- برهان بر اختصاص حمد به خداوند ۲۸
- لواء الحمد ۳۰
- روایت نخست ۳۱
- تحلیل روایت نخست ۳۱
- روایت دوم ۳۱
- تحلیل روایت دوم ۳۵
- مقام محمود در قرآن کریم ۳۶
- معنای رب ۳۷
- معنای عالمین ۳۹

آیه سوم

«الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ»

- گستره رحمانیت خداوند ۴۲
- رحمانیت خداوند و دنیای کافران و ملحدان ۴۲

محدوده رحیمیت خداوند ۴۳

کلامی از علامه طباطبائی رحمته الله علیه ۴۴

آیه چهارم

«مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ»

ریشه کلمه مالک ۴۷

مالک از اسماء الهی ۴۸

اقسام مالکیت ۴۸

رابطه اشرافی خداوند با خلق ۴۹

دلیل مالکیت اشرافی خداوند ۵۰

مانور خلقت و حلولیت ۵۱

الله مالک دو جهان ۵۵

آیه پنجم

«إِنَّا أَنْتَ نَسْتَعِينُ»

راز تقدم کلمه «إِنَّا» بر کلمه «نَسْتَعِينُ» ۵۸

مراتب بندگان در بندگی ۵۹

الف) عالمان ۵۹

ب) راه یافتگان ۵۹

آداب بندگی ۶۰

معنای «إِنَّا أَنْتَ نَسْتَعِينُ» ۶۳

انحصار یاری از خداوند ۶۳

برهان بر حصر در استعانت از خداوند ۶۴

گستره استعانت ۶۴

استعانت از غیر خدا، خطای در تطبیق ۶۶

آیه ششم

«اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ»

- مراتب هدایت به صراط مستقیم ۷۲
- الف) هدایت ابتدایی ۷۴
- ب) هدایت پاداشی ۷۳
۱. هدایت برحسب شرح صدر ۷۳
۲. هدایت برحسب عبادت ۷۴
۳. هدایت برحسب مرتبه علم ۷۵
- هدایت برحسب اعمال مخلصانه ۷۵
- هدایت برحسب خشیت قلبی ۷۵
۶. هدایت برحسب طی مراتب معرفتی ۷۶
۷. هدایت برحسب عبادت ۷۶
۸. هدایت مقربین ۷۶
۹. هدایت انبیاء ۷۷
۱۰. هدایت ویژه پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله ۷۸
۱۱. امامت در هدایت ۷۸
- ازدیاد هدایت ۷۸
- اهل هدایت، مجری عدالت ۷۹
- هدایت الهامی ۷۹
- ویژگی هدایت الهی ۷۹
- ضلالت ناپذیری هدایت الهی ۷۹
- عوامل هدایت‌گریزی ۸۰
۱. دنیاگرایی ۸۰
۲. کفر و ارتداد ۸۱
۳. خیانت ۸۱
۴. روگردانی از آیات الهی ۸۱
- راه‌های بهره‌مندی از هدایت پاداشی ۸۲
۱. تهذیب نفس و پاکی روح ۸۳

۲. ایجاد ظرفیت علمی و روحی ۸۵
۳. توسل به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام ۸۶
- نکته‌ای بس جالب ۸۶

آیه هفتم

«صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ»

- مصادیق و ویژگی‌های اهل صراط مستقیم ۸۹
- وجه درخواست رسول خدا صلی الله علیه و آله هدایت به صراط مستقیم ۹۰
- رسول خدا صلی الله علیه و آله، رهبر اهل صراط مستقیم ۹۱
- عقب‌شدگان و گمراهان ۹۳
- مصدات غضب، کان و گمراهان ۹۴
- کتابنامه ۹۷
- نمایه ۱۰۱
- آیات ۱۰۳
- روایات ۱۰۶
- اعلام و اشخاص ۱۰۷

مقدمه

حمد، حضرت خداوندی را سزااست که رحمتش در سراسر نظام آفرینش گسترده است. دعوات بی کران بر حامل لوی حمد و نائل مقام محمود، سید انبیاء حضرت محمد (ص) در احمد مصطفی (صلی الله علیه و آله) که والاترین بنده و رسول خداست. سلام بی پایان بر آل انبیا، بیت عصمت و وحی (علیهم السلام) که اولشان سید اوصیاء، نقطه بسمله کتاب موجوده است. همان که مجرای فیض جود و مهتدی به هدایت خاصه الهی در صراط مستقیم است.

قرآن، معدن و مرکز اسرار، سرچشمه جودمان علم، بستان عدل، پی و پایه اسلام و سرزمین راستین حق است. دریای عظیمی است، که ظرفیت استعدادها به عمق آن نرسد. چشمه سارهایی است، که بی نهایت از آنها کاستی در آنها ایجاد نمی کند. اقیانوسی است، که با کثرت استعدادها، کمبود پیدا نمی کند. مأوا و منزلی است، که رهروان راه، آن را گم نمی کنند. نشانه هایی است، که از چشم سالکان طریق، پنهان نخواهد ماند. کوه سار عظیمی است، که به سادگی قابل طی شدن نیست.^(۱)

قرآن کریم، ذو وجوه است.^(۲) استنطاق این جامع کهن و معدن اسرار، از

۱. صالح، صبحی. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۸.

۲. همان، ن، ک: نامه ۷۷.

راه‌های گوناگون با به‌کارگیری قواعد علمی میسور است؛ هریک از صاحبان علوم، در حد سعه علمی خود می‌توانند از آن منبع سرشار منتفع گردند؛ از این رو قرآن همانند ابری باران‌زا، بر زمینه‌های عقلانی با ظرفیت‌های گوناگون و فطرت‌های حق جوی متألّهان می‌بارد؛ چه بسیار دیده‌ایم گروهی با به‌کارگیری علوم ادبی و شاه‌کارهای زیبا و حیرت‌انگیز آن، به تفسیر و تبیین آیات آن روی آورده‌اند. استادانی که در شناسایی سبک و سیاق متون عالیه و به تاریخ بیان و قلم آگ بود و هستند؛ آنان برای دستیابی به حقیقت قرآن، کوششی پیوسته و متبخرانه‌ای به کار بستند و هرچه در این راستا بیشتر پیش رفتند، نه به عمق؛ بلکه به ارضای آن اقیانوس بی‌کران بیش دست نیافتند. عدم دستیابی دانشمندان را عالمان به تمام حقیقت قرآن، نه از ضعف و قصور آنان؛ بلکه از بی‌پایانی ژرفای آن اقیانوس است.

آری! کم نبودند کسانی که با دست‌مایه‌های ناچیز علوم بشری خود به آن وادی سرنهادند، ولی با تمام همتی که از خود به کار بستند، به سطحی بیش از آن ژرفا دست نیافتند. در این حال منصفان از آنها به عجز و قصور خود اعتراف کردند؛ چه اینکه قرآن کریم، ظهور علم خداوند و از عالم الهی نشئت یافته است. «لَقَدْ تَجَلَّى اللَّهُ لِخَلْقِهِ فِي كَلَامِهِ وَ لَكِنْ لَا يُبْصَرُ بِهِ» خداوند در کتابش برای خلقش، ظهور پیدا کرده است ولی شما نمی‌بینید.

بنابراین دریافت تمام حقیقت آن، ظرفیتی همچون ظرفیت قلب مقدس نبی اعظم الهی حضرت محمد ﷺ طلب می‌کند و در اوهام و خیال‌های محدود بشری نمی‌گنجد؛ چه اینکه تمامی دست‌آوردهای ممتاز بشری، معلول تصورات و پندارهایی است، که در افق و فضای عالم کائنات فرآوری شده است و حال آنکه قرآن کریم، در ورای عالم امکان تدوین شده است.